

מזלם של ראשי־החסידות היה מבחינה זו יותר מזהיר. הם זכו להערכות מיוחדות וספרים רבים שנכתבו ע"י הרבה סופרים, לא מפני השיטות האידיאולוגיות, אלא בעיקר מפני השיטות המיסטריות והוד הפלאים שהיו חופפים עליהם. לא כן היה מזלם של הרבה רבנים גאונים, מורי הוראה בישראל שבספריהם ופסקי־דיניהם הביאו שפע זוהר ונגוהות־רוחניים במשנת היהדות. סופר מפורסם אחד רצה לקבוע שגם פרסומו של הגר"א מוילנא לא בא רק מפאת גאונותו, אלא מצד התנגדותו אל שיטת החסידות. כשם שאין חלומות בלא דברים בטלים, כך אין הערכות בלא דברים בטלים. הגר"א היה אילן רברבי עם ענפים וגזעים מרובים ולא היה זקוק לפרסומי־לואי. אולם קורטוב של אמת נמצא בהערכה זו.

ב.

התקופות של המאות הי"ז והי"ח, היו תקופות חשובות בחיי היהודים. מלבד הזרמים והתסיסות שצמחו על ידי תנועת החסידות, היתה הרבנות עולה כפורחת בהרבה ארצות. קמו רבנים גדולים שהאירו את שמי־היהדות בעמקותם ובחריפותם. ספרים בעלי משקל־תורני שכללו בתוכם שאלות ותשובות וחידושי תורה הופיעו בתקופות ההן, אבל לא איכשר דרא שהשאלות ותשובות הללו יהיו נפוצים ברבים. בדור האחרון זכינו לראות בהופעות כמה וכמה אנציקלופדיות עבריות וכלליות, אבל עדיין לא זכינו לראות אפילו אנתולוגיה קצרה של השאלות ותשובות שהופיעו בדורות האחרונים שערכם ההלכתי והחברתי עודנו בעינו עומד, וחשיבותם — מבחינת חיי היהודים — עוד לא פגה.

בתוך אוצר הספרים של שאלות ותשובות שיצאו בתקופה ההיא, עומדים במעלה עליונה ספריו של הגאון המפורסם רבי יחזקאל הלוי לנדא, שכינה ברבנות בק"ק יאמפאלא ואח"כ בעיר רבתי פראג, שעוד בבחרותו יצאו לו מוניטין בעולם הלומדות וגדולי הרבנים בזמנו נבאו לו עתידות מזהירים. הספרים „גודע ביהודה” וה„צל"ח” נחשבים כגולת הכותרת בספרות התלמודית ההלכתית. הגאון בעל „שאגת אריה” שהצטיין בביקורתו החדה, ממליץ עליו: „ראיתי מעשה יחזקאל והנה הוא כמראה אופן בתוך אופן”. והמקובל המפורסם רבי חיים צאנזר מברוד, שלמד עמו ביחד חכמת וסודות הקבלה, מלבד הצעתו בלשון הגמרא „צפה יחזקאל במעשי המרכבה” היה אומר עליו: „כי כל כתבי הקדש של האר"י ז"ל ויתר ספרי־קבלה המקובלים במדינה זו, גם המורה נבוכים, כל אלה חוברו לו יחדיו והיו טמונים בסתר כנפיו סלה, וכזאת הפליגו גם יתר חכמי קלויז מפה, הזקנים שבדור, המה ראו מראות יחזקאל בימים ההם”. מי שמעיין בעיון רב בספריו בהלכה, בחידושי תורה, ובדרשותיו, רואה לפניו רב־רבנן, גאון מובהק, בעל שיעור קומה רוחנית, שידיו רב לו בכל חדרי־התורה וכל רז לא אניס ליה אפילו בספרי־מחקר, בזוהר ובקבלה⁽¹⁾.

(1) זקני תלמידי חכמים ביאמפאלא, מקום מולדתי, היו מפליגים בשבחיו של רבם הגדול בתור מקובל ובקי בספרי הזוהר. מספרים שאחרי פטירתו בפראג נפתח ארונו המיוחד שהיה סגור על מסגר ושם נמצאו ספר הזוהר וכתבי האר"י שהיו נעלמים מעיני כל.